

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зимівець Н. В.

У статті розкрито зміст та структуру особистісного потенціалу, можливості соціально-педагогічної роботи з його розвитку.

Ключові слова: особистісний потенціал, людський потенціал.

В статье раскрыты содержание и структура личностного потенциала, возможности социально-педагогической работы по его развитию.

Ключевые слова: личностный потенциал, человеческий потенциал.

The article reveals the content and structure of personality potential, the possibilities of socio-pedagogical work for its development.

Key words: personality potential, human potential.

Зміни, що відбуваються у сучасному світі, максимально актуалізують значущість особистості як головної умови і критерію соціального прогресу. У цьому сенсі якість людського потенціалу стає без перебільшення доленосною для розвитку суспільства й стійкості держави. Це пов'язано з тим, що успішний розвиток країни все більш залежить від інновацій, розробок, технологій, які виникають саме у творчої, потенційно розвиненої людини.

Входження України до європейського освітнього простору ставить вимоги щодо розвитку особистісного потенціалу студента під час навчання у вищих навчальних закладах. Адже саме особистісний потенціал є основою конкурентоспроможності конкретного працівника.

Наявність практичної потреби у використанні внутрішніх потенційних ресурсів людини зумовлюють важливість завдань розвитку особистісного потенціалу дітей та молоді у процесі соціально-педагогічної діяльності.

Саме тому **метою нашої статті** ми ставимо розкрити зміст та структуру особистісного потенціалу, можливості соціально-педагогічної роботи з його розвитку.

Особистісний потенціал (лат. Potentio – можливості, сила) – динамічна самокерована система можливостей особистості, які можуть бути приведені в дію та використані для вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і екзистенціальних, що включають розширення самих потенцій людини і можливостей її самореалізації.

Конструкт "особистісний потенціал" був запропонований Д. О. Леонтьєвим, який визначає його як узагальнену системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей людини, що становить основу здатності особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності і зберігати стабільність діяльності та смислових орієнтацій у разі зовнішнього тиску та за змінних умов [8].

У понятті "особистісний потенціал" закладені можливості більш широкого вивчення людини, від того, якою вона є, до вивчення того, якою вона може стати, яким чином вона долає дію несприятливих факторів, як особистісні якості розвиваються і проявляються в динамічній взаємодії людини і її соціокультурного оточення.

Функції особистісного потенціалу:

- *функція самовизначення* (вибір мотивів і цілей для досягнення), головним змістом котрої є розширення спектру можливостей дії, які розкриває для себе суб'єкт, спектру потенційних смислів, які може нести в собі ситуація, і самовизначення щодо них, розкриття потенціалу свободи;

- *функція реалізації* (здійснення задуманого), змістом якої є звуження спектру можливостей шляхом здійснення вибору і перехід до його реалізації, подолання невизначеності, розкриття потенціалу відповідальності;

• *функція збереження*, що виявляється в гнучкості перед стресогенними подіями, що забезпечує збереження стійкості і цілісності особистості в несприятливих ситуаціях.

Науковці (Е. Зеєр, В. Носков, Павлова. Т. Скрипкіна) розглядають особистісний потенціал як структуру, компоненти якої утворюють взаємодіючі фактори, а саме:

1) *реальні можливості індивіда*, що характеризують рівень його актуального розвитку. До них належать: знання, вміння, навички, здібності, здатності, тобто сукупність властивостей, накопичених людською системою в процесі її становлення й розвитку. У цьому плані поняття "потенціал" фактично набуває значення поняття "ресурс";

2) *устремління і загальна спрямованість* особистості, які спираються на систему відносин і уявлень індивіда про самого себе і навколишній світ, на ієрархію цінностей і світогляд, що дозволяють успішно ставити і реалізовувати цілі на підставі власних виборів, інтересів і переваг, а не задовольнятися прийняттям заданих ззовні цілей. У цьому плані поняття "потенціал" характеризує сьогодення з погляду практичного застосування й використання наявних здатностей людини;

3) *прагнення до розширення своїх можливостей*. Воно проявляється в бажанні випробувати себе і знайти нові можливості за рахунок найбільш повного використання наявних задатків і перетворення їх на здібності. У такому контексті потенціал – це можливість розвинути чи досягти чогось у майбутньому. Це те, що А. Маслоу називав самоактуалізацією.

Означена трикомпонентна структура особистісного потенціалу відповідає уявленню С. Рубінштейна про сутність людини, для розуміння якої він рекомендував шукати відповіді на три питання: *що людина може, чого вона хоче і що робить*.

Гармонійне розкриття компонентів особистісного потенціалу, що формують у певному сенсі структуру особистості, діагностується як наявність "холістичного здоров'я".

До взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів особистісного потенціалу зараховують наступні компоненти (рис. 1).

Особистісний потенціал нерозривно і двобічно пов'язаний з діяльністю, яка, з одного боку, лежить в основі його формування, а з іншого – служить формою його реалізації.

Головною формою вияву особистісного потенціалу є феномен самодетермінації особистості, тобто здійснення нею діяльності у відносній свободі від заданих умов цієї діяльності як зовнішніх, так і внутрішніх. Особистісний потенціал відбиває міру подолання особистістю заданих обставин, в кінцевому рахунку подолання особистістю самої себе, характеризує внутрішню фізичну і духовну енергію людини, її діяльну позицію, спрямовану на творче самовираження й самореалізацію.

Поняття "особистісний потенціал" перебуває в нерозривному зв'язку з категорією розвиток (поступальний, розгорнутий у часі рух від нижчого до вищого). Реалізувати потенціал особистості може тільки в процесі саморозвитку, який найчастіше розглядають як цілеспрямований процес розгортання потенційних і прихованих до певного часу задатків, можливостей, умінь, якостей особистості.

Багатовимірний процес розвитку потенціалу особистості описувався через поняття "прагнення до сенсу" (В. Франкл), "повноцінного людського функціонування" (К. Роджерс), "самоактуалізації", "самореалізації" (А. Маслоу), у психології суб'єктивності (В. І. Слободчиков), психології життєвого шляху (Л. І. Анциферова, К. А. Абульханова-Славська).

Для розуміння того, як актуалізується потенціал людини, важливими є роботи російського психолога Льва Виготського і особливо запроваджене ним поняття "зона найближчого розвитку". Зона актуального розвитку – це поточний рівень розвитку здатностей і новоутворень індивіда, а зона найближчого розвитку – можливий напрям зростання особистісного потенціалу.

Розвиток особистісного потенціалу розглядається як невід'ємна частина процесу формування особистості. Особистісний ріст розуміється як власні зусилля людини, спрямовані на зміни в цілісній системі особистісних якостей і властивостей.

Однак зусиль самої людини не достатньо. Розвиток особистісного потенціалу можна розглядати як особистісне зростання суб'єкта, що є результатом дії трьох груп чинників. До них належать:

1) *внутрішні психологічні фактори*, пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями особистості суб'єкта; мотиваційні чинники та фактори, що визначають різні можливості суб'єкта;

2) *зовнішні середовищні фактори* (соціально-контрольована, стихійна соціалізація): а) навколишнє соціальне середовище, головними особливостями якої є наявність зразків для ідентифікації; б) інформаційне середовище, до характеристик якого належать зміст, повнота та доступність інформації. Чим більше можливостей освітніх, інтелектуальних, інформаційних – матиме кожен член суспільства, чим кваліфікованіші і працездатніші будуть працівники, тим вище інтелектуальний ресурс всієї нації та держави, тим динамічніше темпи зростання економіки, тим більші можливості суспільства;

3) *цілеспрямованих розвивальних впливів* (соціальне виховання). Цілеспрямованими розвивальними впливами можуть виступати тренінгові програми. Однією із ефективних програм розвитку компонентів особистісного потенціалу є тренінгова програма "Квітка потенціалів" В. А. Ананьєва [2].

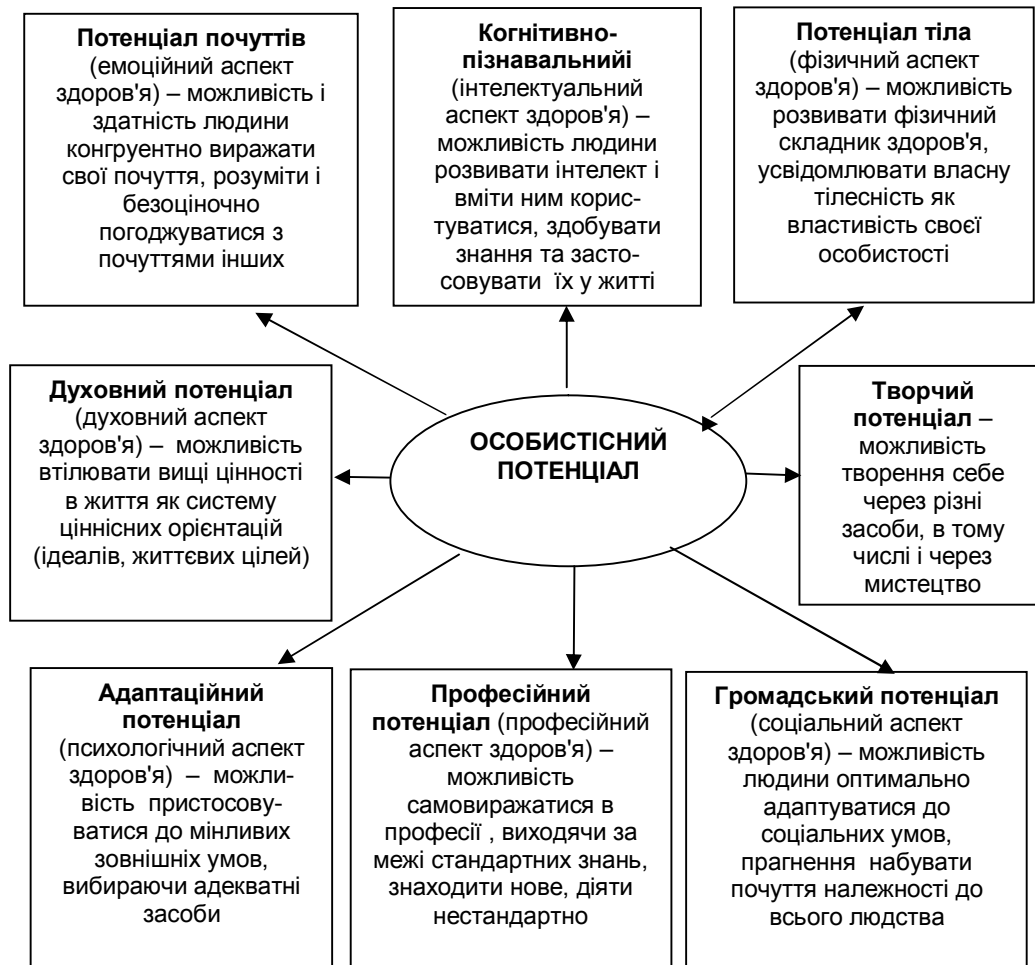

Рис. 1. Компоненти особистісного потенціалу

Розвиток особистості в останні десятиліття стає одним з пріоритетних напрямів соціальної педагогіки як науки про закономірності й механізми становлення і розвитку особистості в процесі освіти та виховання у різних соціальних інститутах. Соціальна педагогіка зорієнтована на розвиток особистісного потенціалу тому, що вона бачить в ньому силу, що забезпечує збереження і розвиток суспільства. Сьогодні перед соціальною педагогікою стоїть завдання: використати свій потужний інструментарій для розвитку особистісного потенціалу, підвищення якості людського потенціалу, щоб забезпечити можливість прожити довге та здорове життя кожній особистості.

Структура соціально-педагогічної технології розвитку особистісного потенціалу включає в себе такі основні складові:

- попередня діагностика рівня розвитку особистісного потенціалу;
- мотивація до розвитку особистісного потенціалу;

- створення умов та організація діяльності з розвитку особистісного потенціалу, його реалізації;

- моніторинг та оцінка відповідності отриманих результатів запланованим.

Робота з актуалізації особистісного потенціалу дітей та підлітків здійснюється на 4 рівнях: індивідуальний рівень, рівень соціальних мереж, рівень організацій, рівень громади.

Процес розвитку людини відбувається у тісному взаємозв'язку із процесом становлення й розвитку суспільства. Реалізуючи свій особистісний потенціал, людина впливає як на власний розвиток, так і на розвиток соціуму, і ці два процеси взаємозалежні.

Проблема розвитку особистісного потенціалу як одна з найбільш актуальних проблем соціальних і гуманітарних наук в останні роки розробляється в рамках концепції "розвитку людського потенціалу".

Вперше концепція розвитку людського потенціалу (human development), представлена у всесвітній Доповіді Програми розвитку ООН (ПРООН) про людський розвиток за 1990 р. У концепції на перше місце ставиться не здатність до продуктивної праці (тобто економічна цінність індивіда), а сам розвиток людини через розширення можливостей вибору завдяки зростанню тривалості життя, освіти і доходу.

Для оцінки соціального розвитку країн використовується так званий Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), що становить собою систему з трьох кількісно вимірюваних показників розвитку людини:

- довголіття (вимірюється показником очікуваної тривалості життя при народженні);

- отримання освіти (вимірюється показниками рівня грамотності дорослого населення й охоплення населення трьома ступенями освіти (початковим, середнім і вищим));

- підтримання гідного рівня життя (вимірюється показником перетвореного ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення).

Досягнення в кожній з цих трьох сфер спочатку оцінюються у відсотках від ідеальної, в жодній країні ще не досягнутої, ситуації:

а) очікуваної тривалості життя, що дорівнює 85 рокам;

б) грамотності й охоплення населення освітою всіх трьох ступенів на рівні 100 %;

в) реального ВВП на душу населення на рівні 40000 дол. / рік.

Потім обраховується просте середнє з цих трьох індексів. Індекс розвитку людського потенціалу, таким чином, відображає середній рівень забезпечення країною базового людського потенціалу і свідчить про те, скільки ще належить зробити країні в цьому напрямку. Це дозволяє, з одного боку, оцінювати ефективність зусиль соціальної політики держави, а з іншого, корегувати цю політику.

Починаючи з 1990 р., Програма розвитку ООН (ПРООН) видає щорічні все-світні "Доповіді про людський розвиток", в яких робить порівняльний аналіз прогресу як окремих країн, так і груп країн у цій галузі.

Залежно від значення ІРЛП країни прийнято класифікувати за рівнем його розвитку: високий (0,8–1), середній (0,5–0,8) і низький (0–0,5) рівень. Змістовий сенс показника ІРЛП такий – чим він ближче до одиниці, тим вищі можливості для реалізації людського потенціалу завдяки зростанню освіти, довголіття і доходу. Причому нижньою межею розвинених країн вважається значення ІРЛП, що дорівнює 0,8001.

Саме від того, як формується і використовується людський потенціал, залежать, в кінцевому підсумку, всі результати в галузі соціально-економічного розвитку країни, рівень життя її населення, а також місце цієї країни в структурі світового співтовариства. Саме цим можна пояснити ту підвищену увагу, яка приділяється сьогодні в країнах світу до концепції розвитку людського потенціалу. Розвиток людського потенціалу – це і основна мета, і необхідна умова прогресу сучасного суспільства. Це і сьогодні, і в довгостроковій перспективі абсолютний національний пріоритет кожної країни світу.

Концепція розвитку людського потенціалу стала реальною основою довгострокових стратегій і програм соціально-економічного розвитку багатьох країн, включена в академічні програми провідних університетів світу, а в кращих з них є предметом спеціального курсу.

Розвиток людського потенціалу є розширенням можливостей населення. Відповідно, програми розвитку людського потенціалу повинні бути пов'язані, з одного

боку, зі створенням об'єктивних можливостей і умов для населення, а з іншого, повинні з'явитися соціальні і територіально-освітні програми, що формують сучасні компетенції.

Система нових компетенцій та вимог до розвитку людського потенціалу була сформована в новій концепції навчання – навчання протягом усього життя (неперервна освіта), прийнятій на нараді Європейської Ради, що проходила в березні 2000 р. в Лісабоні, і проголошена в Лісабонському Меморандумі.

Ключові компетенції для навчання протягом усього життя представлені в документі Ради Європи "Європейські Рамкові Установки", прийнятому в 2006 році. Рамкові Установки встановлюють *вісім ключових компетенцій*: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; математична грамотність і базові компетенції в науці і технології; комп'ютерна грамотність; освоєння навичок навчання; соціальні та громадянські компетенції; почуття новаторства та підприємництва; поінформованість і здатність реалізувати себе в культурній сфері.

Найбільш значущими орієнтирами розвитку особистості в XXI ст. стає активна життєва позиція, самостійність, прагнення до самореалізації, здатність до "самостворення". З цієї точки зору, соціальні програми повинні бути програмами відкритого типу і спрямовані на підвищення стартових можливостей і життєвих шансів людей, на формування їх готовності до сучасних продуктивних форм мобільності, і, перш за все, освітньої (визначення майбутнього соціального і професійного статусу), соціокультурної (визначення майбутнього способу життя), територіальної (визначення подальшого місця проживання).

Динамізму століття повинна відповідати його соціальна наука. Соціальна педагогіка – дисципліна, котра сприяє формуванню людини в навколишньому соціальному середовищі. Вона підводить людину до практичних соціальних дій, до творчого творення. Її мета – розвиток, становлення і виховання соціально активної особистості для розкриття і реалізації повною мірою особистісного і людського потенціалу.

Література

1. Иванов О. И. Необходимость и возможность региональной политики развития человеческого потенциала / О. И. Иванов // Материалы Всероссийской научно-практической конференции 9–10 ноября 2010 года "Инновационная экономика: проблемы и перспективы развития в Северо-Западном Федеральном округе РФ". – СПб. : ИПРЭ РАН, 2010. – С. 118–127.
  2. Дмитриева Н. Б. Психология здоровья. "Цветок потенциалов" личности [Електронний ресурс] / Н. Дмитриева. – Режим доступу: <http://www.b17.ru/article/20>. – Назва з екрана.
  3. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / пер. с англ. ; ПРООН. – М. : Весь Мир, 2010. – 244 с.
  4. Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т. И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 5–16.
  5. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 940 с. : илл. – (Серия "Мастера психологии").
  6. Короткий словник сучасних понять і термінів. – 2-е изд. – М. : Республіка, 1995. – 234 с.
  7. Леонтьев Д. А. Личностное в личности. Личностный потенциал как основа самодетерминации [Електронний ресурс] / Д. А. Леонтьев. – Режим доступу: <http://Institut.smysl.ru/article/16php>. – Назва з екрана.
  8. Личностный потенциал: теоретико-методологические и прикладные аспекты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsutmb.ru/nu/nauka/index.php/component/content/article/216-2011-08-08-07-09-59.html?start=1>. – Назва з екрана.
- Марков В. Н. Личностно-профессиональный потенциал управленца и его оценка / В. Н. Марков. – М. : РАГС, 2001.